

УДК [371.32:811.112.2](075.3)

ПРО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАННЯ ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ЗНЗ

Палій О. А.

Стаття присвячена проблемі викладання німецької мови як другої іноземної на основі першої англійської у загальноосвітніх навчальних закладах. Увага звертається на співвідношення мовних систем німецької та англійської мов. Наголошується на важливості використання знань першої іноземної мови для оптимізації викладання другої іноземної мови, а також на значенні застосування міжмовних зв'язків при укладанні підручників з другої іноземної мови.

Ключові слова: друга іноземна мова, ефективність навчання, німецька мова.

Статья посвящена проблеме обучения немецкому языку как второму иностранному на основе первого английского в общеобразовательных учебных заведениях. Внимание уделяется соотношению языковых систем немецкого и английского языков. Подчеркивается значение использования знаний первого иностранного языка для оптимизации обучения второму иностранному языку, а также роли межъязыковых связей при написании учебников по второму иностранному языку.

Ключевые слова: второй иностранный язык, эффективность обучения, немецкий язык.

The article is dedicated to the issue of teaching German as a second language based on English as a first foreign language. Attention is paid to the common features of the German and English language systems. The importance of applying knowledge of the first foreign language in order to optimize the process of teaching the second foreign language is highlighted. Also the role of interlingual links in preparation of textbooks for the study of the second foreign language is emphasized.

Key words: second foreign language, effectiveness of teaching, German language.

Удосконалення методів навчання другої іноземної мови – одне з актуальних завдань як теорії, так і практики навчання іноземних мов. Її актуальність пояснюється тим, що друга іноземна мова викладається сьогодні як у середніх, так і вищих навчальних закладах, здебільшого в опорі на рідну мову без достатнього врахування знань першої іноземної мови, набутих тими, хто вже почав її вивчати. Вирішення цієї проблеми потрібно здійснювати комплексно, починаючи з вищих навчальних закладів, шляхом покращення професійної, а отже, й філологічної підготовки майбутніх учителів другої іноземної мови.

Метою статті є виявлення та наукове обґрунтування шляхів оптимізації навчання німецької мови як другої іноземної. Вивчення методичної літератури свідчить, що проблемою організації навчального процесу з другої іноземної мови переважно займалася російська школа методистів (Н. В. Баграмова, В. О. Горіна, Б. А. Лапідус, Б. С. Лебединська, Г. В. Рогова та ін.). Розробка основних теоретичних положень викладання другої іноземної мови належить Б. А. Лапідусу, який дослідив специфічні умови вивчення і викладання другої іноземної мови [4]. Варто зазначити, що практичні рекомендації Б. А. Лапідуса мають загальний характер. Вони однаковою мірою стосуються вивчення всіх пар мов: англійської і німецької, англійської і французької та інших, не враховуючи особливості співвідношення їх мовних систем, а отже, потребують конкретизації. Відомо, що співвідношення на прикладі лексичних систем англійської та німецької мов інше, ніж англійської та французької мов. Так, в англійській мові, як зазначає І. В. Арнольд, міститься близько 30 % слів германського походження [1, с. 253].

Не секрет, що вивчення першої іноземної мови відбувається більш повільно через постійну корекцію помилок, що виникають внаслідок мовної інтерференції, хибних уявлень, які є природними для людини, яка вперше засвоює іноземну мову на свідомій основі. Для формування адекватних знань про засоби вираження певного граматичного змісту вимагається наявність правильного уявлення про цю граматичну категорію у цілому. А розуміння категорії складається з досвіду вираження її змісту. Саме цього досвіду бракує людині, яка вивчає свою першу іноземну мову. Необхідно підкреслити, що, по-перше, без базової мовної підготовки не може бути вирішена проблема повноцінного змісту загальної освіти, оскільки цей пласт культури істотно визначає життя та соціалізацію людини. По-друге, базис мовної культури учнів не може бути створений тільки зусиллями школи, тут вимагається додаткова освітня система. В. Гумбольдт відмічав, що "засвоюючи (рідну) мову, кожна дитина опирається на аналогії, які ледь відчуються... Такі ж аналогії служать опорою людині, яка самостійно, без допомоги інших вивчає іноземну мову. Важливо тільки знайти дух цих аналогій, а це при будь-якому навчанні мові є критичним пунктом, з якого починається справжнє володіння мовою і справжнє задоволення нею" [3]. У результаті всього процесу навчання та оволодіння іншомовним спілкуванням у людини формується відносно стійка самооцінка, яка допомагає їй зрозуміти, наскільки значущим для неї є оволодіння іноземною мовою і наскільки сильна її мотивація. Вивчення кожної наступної іноземної мови відбувається дещо швидше за наявності сформованих навичок та умінь в основній іноземній мові, проведення паралелей, порівнянь та свідомого аналізу мовних явищ та структур.

Навчання усного й письмового спілкування, що відбувається в межах сфер і тем, передбачених програмою для навчання першої іноземної мови, за об'єктивних умов (менша загальна кількість годин, відведених навчальним планом на вивчення другої іноземної мови), звичайно, не забезпечить такого самого рівня володіння, як і першою іноземною мовою. Він буде дещо нижчим і відповідатиме рівню B1, визначеному й описаному в Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти [4].

Методична особливість організації навчання другої іноземної мови передбачає обов'язкове врахування навчального досвіду учнів в оволодінні рідною та першою іноземною мовами, що може помітно раціоналізувати навчальний процес, а отже, зробити навчання ефективнішим. Курс другої іноземної мови повинен не тільки забезпечити готовність учня спілкуватися в межах тематики, визначеної програмою, але й закласти базу для подальшого самовдосконалення в цій мові.

Всі особливості навчання другої іноземної мови повинні відобразитися в основних засобах навчання – навчально-методичних комплектах, які складаються з підручника, робочого зошита з друкованою основою, книжки для вчителя. Потрібно також широко використовувати сучасні інформаційні (електронні) засоби навчання, книжки для читання, аудіо- та відеоматеріали, комп'ютерні програми, тестові завдання тощо.

Особливої уваги заслуговує перехід від початкової школи до основної. У початковій школі в учнів уже сформувались елементарні базові вміння і навички в усіх видах мовленнєвої діяльності, школярі вже набули певних знань із системи мови, соціокультурних знань, у них склалися певні враження від отриманого досвіду у вивченні іноземної мови, почали формуватись особисте ставлення до цього предмета й усвідомлення власних здібностей до його засвоєння.

Концепція навчання другої іноземної мови передбачає три етапи:

- перший (початковий): 5–6-ті класи;
- другий (середній): 7–9-ті класи;
- третій (завершальний): 10–11-ті класи.

На *першому* етапі великого значення набуває проблема формування в учнів мотивації оволодіння другою іноземною мовою, що потребує створення психологічних і дидактичних умов для розвитку бажання її вивчати, комунікативної мети, бажання мати друзів за кордоном, у країнах, мова яких вивчається, знайомитися зі світом зарубіжних однолітків, використовуючи при цьому другу іноземну мову.

В основній школі, починаючи з 5-го класу, рекомендується активніше застосовуватися методи та прийоми навчальної діяльності, що сприяють подальшому розвитку в учнів мотиваційних процесів, пов'язаних з оволодінням іноземної мови, мають використовуватися види діяльності, спрямовані на всебічний розвиток особистості школяра, на виховання в нього різноманітних позитивних рис характеру, властивих дітям цього віку. Необхідно усвідомлювати, що абсолютно повторювати методи, прийоми та форми діяльності, у тому числі вправи і завдання, що були характерними в навчанні іноземної мови учнів початкової школи, буде великою помилкою. П'ятикласники – це той контингент школярів, які, порівняно з учнями початкової школи, мають вищий рівень психічного розвитку, у них формуються інші інтереси, пов'язані з ширшим колом уподобань, вони вже набули певного навчального й життєвого досвіду, ігнорування якого не зможе забезпечити раціональної організації навчального процесу.

Для навчання іноземної мови учнів основної школи характерна рівноцінна увага до формування мовленнєвих умінь і навичок в усному й писемному спілкуванні. Якщо в початковій школі, як правило, переважали види репродуктивної діяльності, то на цьому етапі все активніше використовується продуктивна діяльність учнів. Потрібно надавати перевагу творчим видам роботи, які сприяють розвитку мислення, уваги, пам'яті тощо. Відповідний рівень психічного розвитку учнів дозволяє широко використовувати види діяльності, пов'язані з аналогією, варіюванням, комбінуванням, трансформацією тощо. Іншого відтінку набувають індивідуальна, парна та групова робота учнів, при проведенні яких потрібно активніше використовувати різноманітні дидактичні ігри.

У навчанні монологічного та діалогічного мовлення варто надавати перевагу мовленнєвим ситуаціям і рольовим іграм, які забезпечують формування в учнів умінь і навичок усномовленнєвого спілкування, дають їм знання соціальних ситуацій, в яких вони в реальних умовах можуть використовувати набутий мовленнєвий досвід.

На *другому* етапі слід більше уваги приділяти послідовному та системному розвитку в учнів тримовної мовленнєвої, соціокультурної та мовної компетенції, формуванню вмінь міжкультурного спілкування другою іноземною мовою.

На *третьому* етапі відбувається систематизація набутих мовних та соціокультурних знань, а також розвивається вміння відповідно до потреб і ситуацій використовувати другу іноземну мову як інструмент міжкультурного спілкування.

У раціоналізації навчання будь-якого навчального предмета, як відомо, важливе значення належить підручнику. Як зазначає І. Л. Бім, підручник є засобом упровадження в практику цілей навчання, його змісту і методів. Поряд з іншими засобами навчання виступає як система їх реалізації [2, с. 154]. Але сьогодні доводиться констатувати, що до цього часу теоретичні положення Б. А. Лапідуса стосовно необхідності враховувати вплив першої іноземної мови на засвоєння другої залишаються або не врахованими авторами підручників, або врахованими частково. Так, серед проаналізованих нами чинних підручників з німецької мови як другої іноземної авторів Н. П. Басай, С. І. Сотникової, Л. В. Горбач, М. М. Сидоренко лише в підручниках М. М. Сидоренко і частково С. І. Сотникової здійснюється опора на знання та навички, набуті учнями, що вивчають першу іноземну мову. В зазначених підручниках присутні аналогії окремих граматичних явищ німецької мови з їх англійськими відповідниками а також лексичні аналогії між німецькими і англійськими словами, що збільшує їх як його практичну, так і філологічну цінність. Лексичні співставлення реалізуються в підручниках головним чином у вправах на знаходження етимологічно споріднених слів та слів з подібними кореневими основами. Їх використання у післятекстових вправах сприяє збагаченню пасивної лексики й осмисленню однокорневих слів двох мов при читанні, але не стимулюють вживання їх учнями в усному мовленні.

Як засіб, що сприяє прискоренню оволодіння німецькою мовою, в підручниках використано семантичну та орфографічну подібність німецьких і англійських лексичних одиниць. Таких слів підручник нараховує більше 100 (singen – to sing, tanzen – to dance, lernen – to learn, Familie – family, Vater – father, Mutter – mother,

Bruder – brother, Schule – school, Buch – book, neu – new, jung – young, alt – old, gut – good, hier – here тощо).

Зв'язок у навчанні другої і першої іноземної мови виходить за рамки лінгвістичного аспекту, врахування якого має важливе значення для підвищення ефективності викладання другої іноземної мови. Навчання другої іноземної мови у школі розпочинають зазвичай пізніше, ніж навчання першої. У процесі засвоєння першої іноземної мови учні оволодівають навичками роботи з її мовним матеріалом – фонетичними, графічними, орфографічними, мнемотехнічними навичками роботи зі словниками, а також прийомами самоконтролю і т. п. Деякі з цих навичок і прийомів успішно переносяться на роботу з навчальним матеріалом другої іноземної мови, інші – інтерферують. Ефективність викладання другої іноземної мови більшою мірою залежить від того, наскільки викладач уміє передбачати труднощі, які можуть виникнути у його учнів під впливом інтерференції, і, якщо вони виникають, знає, як їх подолати. Наприклад, одна з труднощів вимови німецького [v] для учнів, які засвоїли губно-губну артикуляцію англійського [w], а також приглушення дзвінких приголосних у кінці слова або складу.

Ефективність викладання другої ІМ залежить і від того, наскільки вміло викладач використовує перенос навичок і прийомів, раніше засвоєних учнями в ході навчання першої іноземної мови. Так, наприклад, враховуючи схожість німецького та англійського алфавітів, він не буде вчити учнів послідовності розташування літер у німецькому алфавіті при навчанні їх користування словником німецької мови. Він буде навчати назв німецьких літер поступово, заощаджуючи навчальний час, аналізуючи орфографію слів і правила їх читання. Правильне врахування інтерференцій і позитивних переносів навичок і прийомів роботи з мовним матеріалом є серйозним фактором раціоналізації навчання другої іноземної мови.

Розглядаючи питання навчання двох іноземних мов у прагматичному плані, важко не торкнутися проблеми, значення якої, з нашої точки зору, недооцінюється в нашій методичній літературі. Мова йде про ті можливості, які створює викладання декількох іноземних мов для підвищення рівня філологічної освіти учнів. Навчання двох іноземних мов, а у багатьох гімназіях і школах з поглибленим вивченням ІМ – кількох, суттєво збільшує загальноосвітній потенціал предмета "Іноземна мова". Співставлення форм і значень лексичних одиниць та граматичних явищ, що належать до різних мов, є важливим чинником реалізації цього потенціалу. Такі співставлення ілюструють еволюцію мов, їх граматичних форм і значень, зміну семантики слів, їх вимови і орфографії, свідчать про тісний зв'язок еволюції мов із соціально-культурною історією суспільства. А головне – пробуджують самостійні думки тих, хто їх вивчає, про мову як соціальне явище, про національні особливості мов, про закономірності їх розвитку та їхні взаємозв'язки.

Відомо, що врахування специфіки міжмовного переносу не вирішує всі проблеми навчання другої іноземної мови. Але його об'єктивне врахування, а головне – правильне використання, чимало сприяє успішному розв'язанню важливої проблеми навчання другої іноземної мови – підвищенню його мотиваційної основи. Інколи досвід попереднього вивчення першої ІМ підказує їм, наскільки нелегко оволодіти іноземною мовою. Це викликає у багатьох із них зневіру в можливість в умовах обмеженої кількості навчальних годин, що відведено на вивчення другої іноземної мови, оволодіти нею хоча б у віддаленому наближенні так, як першою іноземною. Ця обставина гостро ставить питання про внутрішню мотивацію вивчення іноземних мов. Вона, як відомо, багато в чому пов'язана зі створенням у тих, хто навчається, усвідомлення досягнутих успіхів. Таким чином, мовний перенос дає можливість інтенсифікувати процес навчання другої іноземної мови і, насамперед, навчання усного спілкування.

Сьогодні важко уявити ефективний навчальний процес без використання ТЗН. Особливе місце серед них посідають комп'ютери. Робота в комп'ютерному класі, коли кожний учень працює окремо, дає змогу вчителю застосовувати індивідуальний підхід в роботі з кожним. В основному в Інтернеті пропонуються

текстові документи, але якщо використовувати спеціальні педагогічні, музичні, радіо- і телесайти, можна тренувати й усне сприймання. Актуальна інформація з мережі Інтернет надає змогу вивчати мову сьогодення.

Сайти, які є корисними для вчителів іноземних мов, можна розділити на інформаційні та власне навчальні. Інформаційні сайти використовують для добору цікавих текстових документів, творчих завдань, написання рефератів, дипломних і курсових робіт у вищій школі. Окрему групу становлять спеціальні навчальні сайти, що містять різні види робіт і розроблені з урахуванням рівня знань учнів. Робота саме з такими сайтами є цікавою й корисною при вивченні мови. Крім того, є група вузькоспеціальних навчальних сайтів, призначених для вивчення фонетики, лексики, граматики тощо.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що підняті в статті питання, пов'язані з методикою викладання другої мови, виникають, насамперед, тому, що в наших педагогічних вишах відсутня підготовка вчителів за спеціальністю "викладач другої іноземної мови". Саме тому методичні проблеми викладання другої іноземної мови майже не розробляються методистами і недостатньо висвітлюються в педагогічній пресі. Тим часом, у зв'язку з введенням у школах викладання другої іноземної мови, необхідність високоякісної підготовки спеціалістів, що могла би забезпечити ефективне навчання другої іноземної мови, стає надзвичайно актуальною.

Література

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка / И. В. Арнольд. – М. : Высшая школа, 1986. – С. 253.
2. Бим И. Л. Система обучения иностранным языкам в средней школе и учебник как модель её реализации / И. Л. Бим. – М. : МГПИ им. В. И. Ленина, 1974. – С. 154.
3. Гумбольдт В. Труды по языкознанию / В. Гумбольдт. – М., 1984. – 534 с.
4. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. видання д-р пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
5. Лapidус Б. А. Обучение второму иностранному языку как специальности / Б. А. Лapidус. – М. : Высшая школа, 1980. – 216 с.